

“Açıq cəmiyyət” nə deməkdir? Bu, həqiqət üzərində heç kəsin inhisarının olmaması deməkdir. Vətəndaşlar hökumətin siyasətini və ölkənin gələcək inkişaf istiqamətlərini fəal müzakirə edə bilirlər. Azadlığa məhdudiyət qoyulmur, amma zəif və yoxsullar müdafiə olunur. Birləşmək azadlığı və söz azadlığı hüquqi cəhətdən təmin olunur.

Belə cəmiyyətlər yalnız yetişmiş demokratiyaların xüsusi məziyyəti deyil. O, hər hansı dövlətdə demokratik inkişafın tərkib hissəsi ola bilər. Açıq cəmiyyətin mədəniyyət, yaxud tarixlə bağlı olmamasına Fransadan İsveçədək çoxlu nümunələr var. O, hökumətin fəaliyyətində şəffaflıqdan və insan haqlarına səmimi sədaqətdən asılıdır.

Açıq cəmiyyət haqqında konsepsiya XX əsrin ən təsirli kitabının çap edilməsindən sonra müasir siyasi leksikona daxil edildi. Karl Popper 1945-ci ildə çıxmış “Açıq cəmiyyət və onun düşmənləri” kitabında kommunizmin çökəcəyi xəbərini verir, sosial kontekstə əsaslanan siyasi sistemlərin naqisliklərini ifşa edir. O, ən geniş siyasi azadlıqları müdafiə edərək göstərirdi ki: “Biz [həmçinin] dövlətin qüdrətilə ehtəsial institutlar yaratmalıyıq ki, onlar iqtisadi cəhətdən zəif olanları müdafiə etsin...”

Amma açıq cəmiyyətlərə tarixdə də, antik Yunanıstanda da rast gəlmək olar. M.ö. 462-429-cu illərdə Afinanın əfsanəvi lideri Perikl bugünkü dünya ilə səsleşən cəmiyyət haqqında təsəvvürlərə malik idi:

“Bizim siyasi sistemimiz hardasa qüvvədə olan institutlarla yarışır. Biz qonşularımızı təkrar etmək istəmirik, özümüz nümunə olmaq istəyirik. Bizim hökumət azlığın deyil, çoxluğun marağını güdür, odur ki, buna demokratiya deyirik. Qanunlar insanların şəxsi mübahisələrindən asılı olmayaraq hamını

eyni dərəcədə müdafiə edir, amma biz mükəmməlliyə iddianı rədd etmirik. Əgər bir vətəndaş başqalarından seçilibsə, onda onu imtiyaz kimi deyil, gördüyü işlərin mükafatı olaraq hökumətə dəvət edirlər; və yoxsulluq bu zaman manəə deyil.

Bizim istifadə etdiyimiz azadlıq gündəlik həyata da aiddir; biz bir-birimizə şübhə ilə yanaşmırıq; öz yolunu seçmiş qonşularımızı bezdirmirik... Amma bu azadlıqlar bizi qanunsuzluğa sövq etmir. Bizi hakimlərə və qanunlara hörmət bəsləməyə, zəifləri müdafiə etməyə öyrədiblər. Bizə, eyni zamanda nəyin düz olduğu haqqında universal əhval-ruhiyyəyə dayanan yazılmamış qanunlara əməl etməyə öyrədiblər...

Bizim şəhər dünyaya açıqdır; biz yad adamı ölkədən qovmuruz... Biz istədiyimiz kimi yaşamaqda azadlıq, amma istənilən təhlükəni qarşılamağa da hazırıq... Yoxsulluq bizim üçün eyib deyil; amma ondan qurtulmağa cəhd etməmək eyibdir... Dövlətlə heç maraqlanmayıdan daha çox faydasız adam sayırıq, nəinki təhlükə mənbəyi; siyasətin bir neçə adam tərəfindən müəyyən edilməsinə baxmayaraq, bizim hamımız ona qiymət verməyi bacarmalıyıq. Biz mübahisələri siyasi prosesə manəə saymırıq, əksinə, bu, müdrik hərəkətin əvəzsiz ilkin şərtidir...”

Hazırda açıq cəmiyyət modeli yeni problemlərlə qarşılaşır. Onlardan ən məkrli korrupsiya-
dır. Həm Balkanlarda, həm də keçmiş Sovet İttifaqında vətəndaşlar və seçilmiş rəhbərlər Dünya Bankının “dövlətin zəbti” adlandırdığı fenomenlə uzun müddətdir mübarizə aparır. Bu, mütəşəkkil cinayətkar qrupların və oliqarxların hökumət işlərinə nüfuz etdiyi, yaxud korrupsiyalaşmış dövlət məmurlarının böyük gəlir verən bizneslərini maliyyələşdirmək üçün öz

mövqelərindən istifadə etdikləri vaxt baş verir. Belə halın uzun müddət davam etməsi dağıdıcı nəticələr verir. Amma ondan qurtulmaq da olar.

Son illərdə bir sıra qeyri-hökumət təşkilatları, məramı səmərəli idarəçilik yollarının tapılmasında ölkələrə yardım göstərmək olan kampa-niyalar keçirir. Onlardan biri də Macarıstan doğumlu xeyriyyəçi George Sorosun başçılıq etdiyi Açıq Cəmiyyət İnstitutudur. Açıq cəmiyyətin qurulması ilə məşğul olan başqa əhəmiyyətli təşkilatlar Transparency International (Beynəlxalq Şəffaflıq), Sərhədsiz Reportyorlar təşkilatı, Internews və Article 19 (19-cu Maddə) təşkilatıdır.

Dünya Bankının son hesabatına görə, daha şəffaf olan hökumətlər faktik olaraq daha “yaxşı” işləyir.[1] Çətinlik də bu arzunu gerçəkləşdirə bilər.

YENİ BİR AÇIQ CƏMIYYƏT QURUCULUĞU

İnformasiyaya çıxışın təmin edilməsi də uğurlu açıq cəmiyyət quruculuğu üçün ən gərəkli elementdir. Söz azadlığı və yığıncaq azadlığının da çox əhəmiyyətli rolu var. Vətəndaşlar gündəlik məsələləri müzakirə etməli, media və hökumətə meydan oxumalı, lazım bilsələr küçələrə çıxıb dinc nümayişlərlə öz etirazlarını bildirməlidirlər. Öz növbəsində, cəmiyyət tərəfindən etibar edilənlər və hakimiyyətdə olanlar da vətəndaşların narahatlıqlarına diqqət verməlidir. Təklif olunan qanun layihələri haqqında seçicilərlə məsləhətləşilməlidir. Fövqəladə hallar istisna edilməklə, qanunverici məclislər və onların komitə müzakirələri xalqın üzünə açıq olmalıdır.

Bu prosesləri canlı və müstəqil media dəstəkləməlidir; o, hakimiyyətdəkiləri vətəndaş cəmiyyəti standartlarına uyğun işləməyə məcbur etməyə çalışmalı və bunu bacarmalıdır. Hökumət, onun siyasətini medianın tənqid etmə haqqını tanımalı, bu tənqidlərin ictimai müdafiəsini qəbul etməlidir. Siyasətçilər media üçün əlçatan olmalıdır. Belə bir cəmiyyətdə media, informasiyanın ədalətli və obyektiv qaydada süzgəcdən keçirilməsinə, xəbərlərin istehlakçılara düzgün çatdırılmasına görə məsuliyyət daşıyır.

İnformasiyaya bu cür çıxışın məqsədi aydındır: korrupsiyaya qarşı təminat əldə etmək. İntensiv və mütəmadi ictimai araşdırmanın obyektivi olan siyasi liderlər özlərini daha dürüst, etik qaydalara və ictimai maraqlara uyğun aparmağa meyilli olacaq, öz maraqlarını daha az ictimai maraq kimi qələmə verəcəklər.

Dövlət qulluqçularını bu standartlara uyğunlaşdırmaq məqsədilə 1994-cü ildə Birləşmiş Krallıqda davranış kodeksi qəbul edildi. Lord Nolanın başçılığı ilə hazırlanmış İctimai Həyatın Yeddi Prinsipi [2] siyasi, tarixi, yaxud da mədəni fərqlər nəzərə alınmadan universal qaydada tətbiq edilə bilər:

Fədakarlıq - *İctimai vəzifə daşıyanlar (dövlət qulluqçuları) özlərinin, ailələrinin, dostlarının maliyyə maraqları, yaxud başqa maddi maraqlarla deyil, yalnız ictimai marağa uyğun olaraq qərar qəbul etməlidirlər.*

Dürüstlük – *İctimai vəzifə daşıyanlar kənar şəxslər və təşkilatlar qarşısında rəsmi vəzifələrini icra etməyə mane olan maliyyə, yaxud başqa öhdəliklər götürməməlidirlər.*

Obyektivlik – *İctimai vəzifə daşıyanlar ictimai vəzifələrini icra edərkən, o cümlədən, ict-*

mai vəzifələrə təyinatlar və kontraktların verilməsi zamanı, yaxud adamları mükafatlara təqdim edərkən ləyaqət prinsipinə əsaslanmalıdır.

Məsuliyyət - *İctimai vəzifə daşıyanlar öz qərar və fəaliyyətlərinə görə ictimai məsuliyyət daşıyırlar və işlədikləri idarədə istənilən araşdırmanın aparılmasına hazır olmalıdırlar.*

Aşkarlıq - *İctimai vəzifə daşıyanlar istənilən mümkün qərar və fəaliyyətlərində tam aşkar olmalıdırlar. Onlar verdikləri qərarları əsaslandırmalı, yalnız daha böyük ictimai marağ tələb etdikdə informasiyanı məhdudlaşdırmalıdırlar.*

Təmizlik - *İctimai vəzifə daşıyanlar ictimai maraqla əlaqəsi olan istənilən özəl marağı bəyan etməli və ictimai marağı qorumaq məqsədilə münaqişələrin həlli üçün addım atmalıdırlar.*

Rəhbərlik - *İctimai vəzifə daşıyanlar rəhbərlik və nümunə yolu ilə bu prinsipləri dəstəkləməli və müdafiə etməlidirlər.*

Davranış kodeksi – *nazirlər, qanunvericilər, dövlət qulluqçuları və xarici siyasət üzrə məmurlar, məhkəmə və yerli hakimiyyət [3] bu prinsipləri işlətməkdə ölkələrə yardım edə bilərlər. Eyni qaydada, vətəndaş xartiyaları dövlət orqanlarını vətəndaşlara səviyyəli xidmətə məcbur edir və bu səviyyə təmin edilmədikdə vətəndaşlardan şikayətləri toplayır.*

Dövlət vəzifələrinə açıq şəkildə təyinatlar olmalı və o, ləyaqət prinsipinə əsaslanmalıdır. Həmçinin dövlət orqanları və onların şuraları ictimai fondların idarəsində bitərəflik, dürüstlük və obyektivlik də daxil olmaqla davranışın yüksək standartlarına əməl etməlidirlər. Onlar

çalışacaqlar daha artıq xidmət göstərsinlər və elə bir şərait yaratsınlar ki, büdcədən maliyyələşən bu xidmətlər iqtisadi cəhətdən ən effektiv şəkildə yerinə yetirilsin. Onlar qanunverici orqan və daha geniş miqyasda cəmiyyət qarşısında öz fəaliyyətləri, maliyyə idarəçiliyi və qarşıya qoyulmuş məqsədlərə çatmaq səviyyəsi baxımından məsuliyyət daşımalıdırlar.

Hökumət sifarişləri açıq tender yolu ilə aparılmalı, vətəndaşların hökumətin kommersioniya əlaqələri haqqında tam informasiyası olmalıdır.

Bu, cəmiyyətin hesabına maliyyələşən proteksionizmi və siyasi himayədarlığı məhdudlaşdırmağa imkan verir. Maliyyə nəzarət orqanı bu sahələrdə hökumətin fəaliyyəti haqqında qanunverici orqana açıq məlumat verməli, onun hesabatı dərhal çap edilməlidir. Narazı vətəndaşların ombudsmana birbaşa çıxışı olmalı, onun hesabatları aşkarlanmalı və o, tədbirlərin vaxtında görülməsinə təminat verməlidir.

Demokratik dünyada artan terrorçuluq qarşısında milli təhlükəsizlik sisteminin yaxşılaşdırılması üçün söz və yığıncaq azadlığının, ictimai informasiyaya çıxışın məhdudlaşdırılması kimi təkliflər səslənir. Təhlükənin gerçəkliyinin danılması, əslində terrorçuların məqsədlərinə – vətəndaş cəmiyyətinin dağıdılmasına – uyğun gəlir. Haradasa bir tarazlıq olmalıdır. Korrupsiya da terrorçuluq kimi inandırıcı informasiyanın olmadığı yerdə çiçəklənir. 1987-ci il Nobel mükafatı laureatı Oscar Arias Sanchezin müşahidə etdiyi kimi:

Biz gərək korrupsiya xərcənginin qarşısını ala bilmədiyimiz üçün ümitsizliyə qapılmayaq. Korrupsiyanın qloballaşması haqqında nə qədər danışırıqsa, bir o qədər də yaxşı hökumətə global ictimai tələbat dalğası haqqında

danışmalıyıq. Bu gün milli liderlər korrupsiya haqqında yerli və beynəlxalq səviyyədə müzakirələrin aparılması zəruriliyini qəbul etməyə başlayıblar.

Amma korrupsiyaya qarşı mübarizədə bizim ən əhəmiyyətli silahımız demokratiyaların sayının, beləliklə də dünyada azad mətbuatın artmasıdır. Sual qoymaq, yaxud dəyişikliklər aparmaq azadlığı olmayan yerdə xalqın səlahiyyəti olmaz. Olsa-olsa, o, hansısa səthi demokratiya sisteminə düşmüş olacaq. Mətbuat azadlığı demokratiyanın ən mühüm azadlıqlarındandır. Əgər bir kişinin, ya qadının səsi boğulursa, qalan bütün səsler boğulmaq təhlükəsi qarşısındadır. Həqiqətin azacıq bir hissəsi gizlədilsə, böyük bir yalan doğula bilər.[5]

İNFORMASIYAYA ÇIXIŞ

İnformasiya nə qədər sürətlə yayılırsa və o nə qədər dəqiqdirsə, şəffaflıq və həqiqi cavabdeh hökumətin mövcudluğu imkanı bir o qədər yüksək olur. Bu amillər olmayanda dövlət institutlarına inam təhtükə ilə üzləşir.

Bununla belə, cəmiyyət hətta informasiya azadlığının əhəmiyyətini qəbul etmiş olsa belə, informasiya haqqı hüquqi cəhətdən müdafiə edilməsə, vətəndaşlar tez-tez müəyyən informasiyaların açıqlanmasına həvəs göstərməyən dövlət məmurlarının və siyasətçilərin insafına buraxılacaqlar. Belə praktikaya son qoymaq üçün Avropa Şurası bu formal qaranıya qərar verdi:

“Xahiş edildiyi təqdirdə dövlət məmurlarının əlində olan rəsmi sənədlərə hər bir kəsin çıxışını iştirakçı dövlətlər təmin etməlidir. Bu prinsip heç bir əsas gətirilmədən, bu sıradan

sənədin ümummilli xarakterdə olmasına baxmayaraq istisnasız tətbiq edilməlidir.[6]

Odur ki, informasiya azadlığı haqqında qanun dayanıqlı demokratiyanın əsasını təşkil edən bünövrə hesab edilə bilər.”

İNFORMASIYAYA ÇIXIŞ HAQQINDA QANUNVERİCİLİK

İnsan Haqları Barədə Universal Bəyannamənin 19-cu maddəsi bu prosesin başlanğıc nöqtəsini təşkil edir, amma onun tətbiq sahəsi məhduddur.[7] Bu maddə hökumətin fəaliyyətində şəffaflıq məsələsindən daha çox, hökumət senzurasının məhdudlaşdırılmasına yönəldilib.[8] Odur ki, islahatçılar 19-cu maddənin ləğvinə çalışmalıdırlar.

Belə bir müddəadan başlamaq olar ki, informasiyanın hamısı cəmiyyətə məxsusdur. İnformasiyanın cəmiyyətə verilməməsi haqqında məcburi səbəblər olmadıqda, bu informasiyanın cəmiyyətin xeyrinə istifadə edilməsi üçün hökumətə etibar edilir.[9]

Braziliya və Yeni Zelandiya kimi ölkələrin məsələyə yanaşması maraqlıdır. Burada müəyyən edilmiş hüquqi tələbə görə, informasiyanın aşkarlanmaması haqqında xüsusi səbəb olmadığı təqdirdə, bütün rəsmi informasiyalar onu istəyən şəxsə təqdim edilməlidir. [10] İnformasiya dövlətə məxsusdur və hökumətin maraqları naminə istifadə edilə bilər- müddəası çıxış nöqtəsidirsə, onda demokratik mühitin yaxşılaşdırılmasında, ya əsaslandırılmış müzakirələrin təşkilində bu informasiyanın əhəmiyyəti olmayacaq. Yeni Zelandiyanın 1982-ci il tarixli Rəsmi İnformasiya Haqqında Qanununda göstərilir:

5. Əldə etmək prinsipi – *İnformasiyanın aşkarlanmaması haqqında əsaslandırılmış səbəbin göstərilməsi istisna edilməklə, digər bütün hallarda istənilən rəsmi informasiyanın əldə edilməsi məsələsi bu Qanunla müəyyən edilir. [11]*

İstənilən açıq və demokratik cəmiyyətlərdə dövlət gəlirlərini vətəndaşlardan gizlətməyin anlamı yoxdur. Həmçinin, demokratik cəmiyyətlərdə hökumətin formal hesabatlarından qıraqlarda qalan büdcədən kənar fondlara nə ehtiyac var? Şəffaflıq və cavabdehlik naminə bütün dövlət gəlirləri rəsmi büdcəyə daxil edilməlidir. Büdcə müstəqil maliyyə nəzarət qurumu tərəfindən audit olunmalı və auditin nəticələri elan edilməlidir. Dünya miqyasında geniş yayılan konsensusa görə, vətəndaşlar təbii resursların istismarından hökumətin əldə etdiyi gəlirlər haqqında məlumat almaq haqqına malikdir. Bu anlamda, beynəlxalq korporasiyalarla bağlanmış sənədlərin hamısı açıq saxlanmalıdır.

MƏRKƏZİ VƏ ŞƏRQİ AVROPADAN BƏZİ NÜMUNƏLƏR

ATƏT məkanındakı digər ölkələrlə yanaşı Latviya Konstitusiyasında da informasiyaya çıxış haqqında xüsusi maddələr var. Bu maddələrə görə:

100-cü maddə: *Hər bir kəsin söz azadlığı, informasiyanı azad şəkildə əldə etmək, saxlamaq, yaymaq və öz görüşlərini azad şəkildə ifadə etmək haqqı var. Senzura qadağan edilmir.*

104-cü maddə: *Hər bir kəsin dövlətə, ya yerli hökumət orqanlarına sorğu ilə müraciət etmək və ondan əsaslandırılmış cavab almaq haqqı var.*

115-ci maddə: *Dövlət hər bir kəsin uyğun təbii mühitdə yaşamaq haqqını tanıyır, onu ətraf mühit haqqında informasiya ilə təmin edir, ətraf mühitin qorunması və yaxşılaşmasını dəstəkləyir.*

Uyğun olaraq Latviyanın 1998-ci il tarixli İnformasiya Azadlığı Haqqında Qanunu, xüsusi qanunla məhdudlaşdırılmadığı təqdirdə, "istənilən texniki formada" bütün informasiyalara ictimai çıxışın olmasına təminat verir. Dövlət orqanları informasiya haqqında istənilən sorğuya 15 gün ərzində cavab verməlidir. İnformasiya yalnız bu hallarda qanunla məhdudlaşdırıla bilər: əgər bu informasiya hansısa müəssisənin daxili istifadəsi üçündürsə; əgər bu, ictimai-dövlət tədarükü ilə əlaqəsi olmayan ticarət sirridirsə, yaxud fərdin özəl həyatı haqqında informasiyadırsa; ya da ki, qiymətləndirmə və sertifikatlaşdırma qaydaları haqqında informasiyadırsa.

Ölkə daxilində daha yüksək hökumət orqanlarına, yaxud birbaşa məhkəməyə müraciət etmək olar. Məsələn, 1999-cu ildə Latviya Konstitusiyaya Məhkəməsi müəyyən etdi ki, Nazirlər Kabinetinin verdiyi qərar büdcə informasiyalarına çıxışı məhdudlaşdırır. Çünki o, İnformasiya Azadlığı Haqqında Qanunun tələblərini pozur.

Eyni şərtlər Bolqarıstanda da var. 1991-ci il Bolqarıstan Konstitusiyasının 41-ci maddəsinə görə:

(1) *Hər bir kəsin informasiyaya can atmaq, onu əldə etmək və yaymaq haqqı var. Bu haqdan başqasının haqqına və nüfuzuna, ya da milli təhlükəsizliyə, ictimai asayişə, ictimai səhiyyəyə və əxlaqa qarşı istifadə etmək olmaz.*

(2) Vətəndaşların dövlət orqanlarından, onun üçün hüquqi maraq kəsb edən və qanunla dövlət sirri, yaxud başqa sirr sayılan, eyni zamanda başqasının haqqına toxunmayan informasiya almaq haqqı var.

1996-cı ildə Bolqarıstanın Konstitusiyası Məhkəməsi qərar verdi ki, Konstitusiyaya istənilən şəxsə informasiya almaq haqqı verir, bu haqqın məhdudlaşdığı sahələri göstərən ayrıca qanunvericilik aktlarına ehtiyac var. Bir sıra aşağı instansiyalı məhkəmələr vətəndaşların və qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT) informasiya almaq xahişlərini rədd etdikdən sonra, 2000-ci ildə İctimai İnformasiyaya Çıxış Haqqında Qanun qəbul edildi. Bu, istənilən kəsə, yaxud hüquqi şəxsə dövlət müəssisəsinin ixtiyarında olan istənilən informasiyaya iddia etmək haqqı verir.

2002-ci ilin yanvarında qüvvəyə minmiş Özel Məlumatların Qorunması Haqqında Qanun fərdlərə, ictimai və özəl təşkilatların onlar haqqında topladığı informasiyanı əldə etmək və onu dəyişdirmək haqqı verir. Bu qanunun tətbiqinə nəzarət məqsədilə 2002-ci ildə Məlumatları Qoruma Komissiyası yarandı. 2002-ci ildə Milli Arxivlər Haqqında Qanun qəbul edildi. Hazırda bu qeydlərə çıxışı olmayan bolqarların apellyasiya məhkəməsinə müraciət haqqı yoxdur.

Bölgənin başqa dövlətləri kimi Bolqarıstan da Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatına (NATO) daxil olmaq cəhdinə uyğun olaraq, 2002-ci ilin aprelində Xüsusi İnformasiyanın Qorunması Haqqında Qanun qəbul etdi. Bu qanunun tələblərinə uyğun olaraq Xüsusi İnformasiya Komissiyası yaradıldı, onun üzvləri baş nazir tərəfindən təyin edildi və xüsusi/gizli informasiyanın dörd təhlükəsizlik dərəcəsi müəyyənləşdirildi. Bu qanun təsnifatın geniş

diapazonunu müəyyən etdi. Sənədi imzalamaq haqqı olan şəxs, onun dərəcəsinə (qrifini) də müəyyən edə bilər. Gizlilik qrifi haqqında qərarı ləğv edə biləcək ictimai maraq meyarı yoxdur. İnternetdə vətəndaşlar üçün Bolqarıstan qanunvericiliyinin necə işləməsi mövzusunda kiçik bir sorğu kitabı da yaradıldı. [12]

Başqa bir qanuna – Hökumət Haqqında Qanuna görə, Bolqarıstan Nazirlər Şurasından tələb edilir ki, hökumət strukturlarının reyestri və hökumətin “bütün normativ, fərdi və ümumi sənədləri” çap edilsin. Bu reyestr İnternetdə çap edilməlidir.

ATƏT məkanında informasiyaya çıxış haqqında qanunlara üçüncü nümunə Moldovada yarandı. Konstitusiyanın 34-cü maddəsi göstərir ki:

(1) İctimai maraq kəsb edən istənilən informasiyanı əldə etmək hər kəsin haqqıdır və bu haqqı məhdudlaşdırmaq olmaz.

(2) Səlahiyyət dairələrinə uyğun olaraq dövlət hakimiyyəti vətəndaşların həm ictimai işlərdə, həm də siyasi maraq daşıyan məsələlərdə kifayət qədər məlumatlı olmalarına təminat verir.

(3) İnformasiyaya çıxış haqqı vətəndaşların qorunmasına yönəlmiş tədbirlərə, yaxud milli təhlükəsizliyə zərər yetirməməlidir.

(4) Dövlət və özəl media informasiyanın cəmiyyətə düzgün çatmasına təminat verməlidir.

Bundan başqa 37-ci maddə ətraf mühit, səhiyyə və istehlak haqqında informasiya haqqını təsbit edir:

(2) Dövlət vətəndaşın ətraf mühit, yaşayış və iş şəraiti, ərzağın və məişət texnikasının keyfiyyəti haqqında gerçək informasiyaya açıq çıxış haqqına təminat verir.

2000-ci ilin avqustunda qüvvəyə minmiş İnformasiyaya Çıxış Haqqında Qanuna görə, Moldova vətəndaşları və sakinləri dövlət müəssisələrindən, ictimai xidmət göstərən və rəsmi informasiyaya çıxışı olan ictimai fondlardan maliyyələşən təşkilat və fərdlərdən, hüquqi vahidlərdən informasiya tələb etmək haqqına malikdir. Müəssisələr 15 iş günü ərzində cavab verməyə məcburdur. Aşağıdakı informasiyaları qorumaq üçün bu məhdudiyyətlər qoyula bilər: hərbi, iqtisadi, elmi-texniki, xarici siyasət, kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat və istintaqla bağlı dövlət sirrləri – əgər onun çapı dövlət təhlükəsizliyini təhdid edirsə; konfidensial şərtlərdə dövlət orqanlarına verilmiş biznes haqqında informasiya; şəxsi həyatın pozulmasına səbəb ola biləcək özəl məlumatların aşkarlanması; müvafiq orqanların istintaq fəaliyyəti ilə bağlı informasiya; elmi və texniki araşdırmaların yekun, yaxud ilkin nəticələrini əks etdirən informasiya. İnformasiya ötürücüləri sübut etməlidirlər ki, məhdudiyyətlər qanuna əsaslanır və informasiyanın çapının vuracağı zərər, ictimaiyyətin informasiyanın aşkarlanmasına olan marağından çox ola bilər.

Moldovada informasiya vermək xahişinə rədd cavabı, onun gecikdirilməsi, ona görə hansısa məbləğin ödənilməsi və vurulan zərər haqqında şikayətlər, bu informasiyanı saxlayan idarənin müdirinə, ya da ondan yüksək səviyyəli məmura verilə bilər. Rədd cavabları haqqında birbaşa məhkəmələrə müraciət oluna bilər. Ombudsmana da müraciət etmək olar. İnzibati qanunlar külliyyəti və Cinayət qanunları külliyyəti 2001-ci ildə İnformasiyaya Çıxış Haqqında

Qanunun pozulmasına görə cərimə və cəzaları müəyyən edir.

Bosniya-Hersoqovina Federasiyası dördüncü nümunədir. Bosniya-Hersoqovində İnformasiya Azadlığı Haqqında Qanun 2000-ci ilin oktyabrında, Serb Respublikasında isə 2001-ci ilin mayında qəbul edildi. Bu qanun 2002-ci ilin fevralında qüvvəyə mindi.

Bu qanuna Bosniya-Hersoqovində vətəndaş sülhünün yaranması üzrə əsas agentlik olan baş nümayəndənin ofisi tərəfindən təşəbbüs edildi. Bu ofis informasiya azadlığı haqqında qanun layihəsinin hazırlanması barədə göstəriş verdi. Beynəlxalq və milli ekspertlərdən ibarət yüksək səviyyəli bir ekspert qrupu 2000-ci ilin iyununda dünya üzrə ən yaxşı örnəklərə əsaslanan qanun layihəsi hazırladı.

Bu qanun ictimai funksiya daşıyan hüquqi şəxslər də daxil olmaqla istənilən dövlət hakimiyyəti orqanının ixtiyarında olan, istənilən informasiyaya tətbiq edilir. Bu, eyni zamanda həm Bosniya daxilində, həm də ondan kənar da istənilən şəxs, yaxud hüquqi şəxs üçün informasiyaya sərbəst çıxış haqqını təmin edir. Xahiş yazılı şəkildə verilməlidir. Dövlət orqanı 15 gün ərzində cavab verməlidir.

İnformasiya müdafiə və təhlükəsizlik maraqlarına, ictimai asayişin qorunmasına, cinayətin qarşısının alınmasına və cinayətin aşkarlanmasına "həssas zərbə" vurduğu təqdirdə gizli saxlanıla bilər. İnformasiyanın aşkarlanmaması, həmçinin ictimai hakimiyyətin (dövlət hakimiyyətinin) məşvəret prosesi korporativ sirrlərin və şəxsin özəl həyatının qorunmasını tələb edir. İstənilən istisnaya ictimai maraq meyarları ilə yanaşmaq gərəkdir.

Ombudsman müraciətləri dinləyir. İnformasiya haqqında rədd cavabı almış şəxs bu qərarı məhkəmədə dəyişdirə bilər. Federasiyanın ombudsmanı İnformasiya Azadlığı Haqqında Qanunun tətbiqi barədə iki qərar verdi. Birinci qərar qanun qüvvəyə minənədək verildi və nazirlərə müraciət edildi ki, təlimatlar paylanılsın, reyestr tərtib olunsun, informasiya üzrə məmurlar təyin edilsin. İkinci qərar ombudsman yaxınlaşan seçkilərdə namizədlər haqqında kəşfiyyət dosyalarının aşkarlanmasını məsləhət gördü.

ATƏT məkanında, eləcə də başqa bölgələrin təcrübəsinə əsaslananda aydın olur ki, islahatların aparılması və yeni yanaşmaların bürokratik dairələrlə möhkəmlənməsi üçün vaxt tələb olunur. Bir neçə ölkə o nəticəyə gəlmişdir ki, cəmiyyətdə vətəndaş haqqları barədə məlumatın az olması, eləcə də qeydiyyat sisteminin etibarsızlığı və bəzi dövlət məmurunun məsələlərə yanaşmanı dəyişdirməyə hazır olmaması o deməkdir ki, bu qanunvericilik aktlarından, onu müdafiə edənlərin ümidlərinin əksinə olaraq nisbətən az istifadə edilir. Ola bilsin, elə bunu da gözləmək lazım gəlirdi. Bir sıra hökumətlərin və QHT-lərin, ictimaiyyətin və dövlət məmurlarının yeni şəffaflıq tələbləri haqqında məlumatların artırılması sahəsindəki cəhdləri müsbət işlər kimi qiymətləndirilməlidir. Arzu olunan effekti əldə etmək üçün yeni qanunlar daha böyük əzmlə müdafiə edilməlidir. [13]

MƏHDUDİYYƏTLƏR

Bölgə ölkələrinin nümunəsindən görüldüyü kimi, informasiya azadlığı haqqında hər bir qanun müəyyən məhdudiyətlərlə müşayiət olunur. Əsas məsələ bu məhdudiyətlər üçün nələrin meyar olmasıdır. İstisnalara labüd olaraq dövlət təhlükəsizliyi, ictimai asayiş, fərdlər

haqqında özəl məlumatlar və kommərsiya fəaliyyəti üçün həssas informasiyalar daxildir.

“Artıkl 19” (“19-cu Maddə”) adlı beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı informasiya azadlığı haqqında qanun işləyib hazırlamaq üçün nümunəvi bir qanun layihəsi təklif edir.[14] Bu nümunəvi qanun layihəsində aşağıdakı məhdudiyətlər var:

- ▶ *Özəl informasiyanın səbəbsiz aşkarlanması;*
- ▶ *Məhkəmə araşdırmalarında informasiyanın dəlil və s. kimi istifadə edilməməsi;*
- ▶ *Etibarsızlıq yaradan, ticarət sirrlərinə aid olan, ya da üçüncü tərəfin nüfuzuna ciddi ziyan vura biləcək kommərsiya və konfidensial informasiya;*
- ▶ *Başqa dövlətdən, ya beynəlxalq təşkilatdan alınmış informasiyanın bu dövlət, ya təşkilatla əlaqələrə ciddi zərbə vurmada aşkarlanması;*
- ▶ *Hər hansı fərdin həyatına, səhhətinə, yaxud təhlükəsizliyinə təhlükə yarada biləcək informasiyanın aşkarlanması;*
- ▶ *Aşkarlandığı təqdirdə istintaq işinə ciddi zərər vura biləcək istintaq materialları;*
- ▶ *Milli təhlükəsizliyi, yaxud müdafiəni təhlükə altına ala biləcək informasiya;*
- ▶ *Hökumətin iqtisadiyyatı idarə etməsinə mane ola biləcək, yaxud dövlət orqanının qanuni kommərsiya, ya da maliyyə maraqlarına ziyan vura biləcək iqtisadi informasiya;*

- ▶ *Hökumət siyasətinin formalaşmasına, yaxud inkişafına ciddi ziyan vura biləcək informasiyanın aşkarlanması.[15]*

2002-ci ildə Avropa Şurası, “üzv dövlətlər rəsmi sənədlərə çıxış haqqını məhdudlaşdırma birlər” bəyanatı ilə bu yanaşmanı təsdiqlədi. Bununla belə Şura bəyan edir ki, istənilən məhdudiyət qanunda dəqiq əks etdirilməlidir; demokratik cəmiyyət üçün zəruri olmalıdır; və o, qorunan informasiya ilə mütənəsb olmalıdır.

Avropa Şurası hesab edir ki, aşağıdakı sahələrdə ictimai informasiyaya məhdudiyətlər qoyula bilər:

- ▶ *Milli təhlükəsizlik, müdafiə və xarici siyasət*
- ▶ *İctimai asayiş*
- ▶ *Cinayət fəaliyyətinin qarşısının alınması, araşdırılması və təqib edilməsi*
- ▶ *Özəl həyatın qorunması və başqa qanuni özəl maraqlar*
- ▶ *İctimai, ya özəl kommersiya və başqa iqtisadi maraqlar*
- ▶ *Məhkəmə araşdırmalarında tərəflərin bərabərliyi*
- ▶ *Ətraf mühit*
- ▶ *Dövlət hakimiyyəti tərəfdən təftiş və nəzarət*
- ▶ *Dövlətin iqtisadi, valyuta və məzənnə siyasəti*

- ▶ *Məsələnin daxili hazırlanması zamanı dövlət orqanlarında, ya bu orqanlar arasında müzakirələrin konfidensial xarakteri.[16]*

Bununla belə, eyni zamanda bu məhdudiyətlər tətbiq ediləndə ehtiyatlı olmaq lazımdır. Məsələn, dövlət təhlükəsizliyi amilindən sui-istifadə mümkündür. Dövlət təhlükəsizliyi ilə siyasi elitin təhlükəsizliyi konsepsiyaları, siyasi çətinliklər yaşanılan vaxt asanca bir-birinə qarışdırıla bilər. Eləcə də Rəsmi Sirlər Haqqında Qanun mütərəqqi İnfomasiyaya Çıxış Haqqında Qanunu izləyərək, onun tanıdığı bir sıra azadlıqları aradan qaldıra bilər.[17] Sinqapur, ölkənin rəsmən təxmin edilən iqtisadi inkişaf tempini (başqa sənaye ölkələrində sərbəst yayılan bu informasiyanı) çap etdiyinə görə The Business Times’i məhkəməyə verdi, sonra isə bu addımı tənqid edən The Economist beynəlxalq həftəliyinin tirajını azaltdı. [18]

İlk baxışda, özəl həyatın qorunması həlli asan məsələ təsəvvürü yaradır. Ayrı-ayrı adamlar, bəzi istisnaların qalması şərtilə tibbi məlumatların konfidensial qalması haqqına qarşı çıxa bilər. (Məsələn, əgər birisinin keçici sürətlə yayılan xəstəliyə yoluxubsa). Bununla belə, cəmiyyətlərin özəl həyata verdiyi əhəmiyyət fərqlidir və o, tarixi keçmişin müxtəlifliyi altında formalaşır. İsveçdə bir vətəndaşın öz qonşusunun vergi sənədləri ilə tanış olması, başqa ölkədə arzu edilməz sayıla bilər.

Dövlət adamları tez-tez kütləvi mətbuat vasitələrində onların şəxsi həyatının müzakirə olunmasına iddia edirlər. Bütün dünyada məhkəmələr, adətən, dövlət adamlarının şəxsi həyatının fərdlər və media tərəfindən mütləq qaydada dərin araşdırılmasına meyllidirlər.[19] Bu o deməkdir ki, ölkələrin xeyli hissəsində dövlət adamları şəxsi həyatının adi vətəndaşa nisbətən daha artıq dərəcədə araşdırmaya

məruz qalması fikri ilə barışmağa məcbur olurlar. Xüsusilə siyasətçilər ləyaqətlərinin təhqir edilməsinə görə daha tez-tez məhkəmələrə müraciət etməlidirlər, çünki bu sahədə daha az məhdudiyyət var.

Kommersiya sahəsində əhəmiyyətli informasiyanın aşkarlanması da adi haldır. Prinsip etibarilə vətəndaşların hökumət və onun tədarükçüsü arasında bağlanmış kommersiya sənədlərinin hamısından, xüsusilə ictimai mülkiyyətin özəlləşdirilməsindən xəbərdar olmaq kimi demokratik haqqı var. Özəl sektorda qanuni biznes işlərinin konfidensial xarakterdə olması normal haldırsa, dövlət vəsaiti halında bunu demək mümkün deyil.[20] Rəsmilər üçün özəl sektorla biznes əlaqəsində olmaq, sonra onu imtiyazlı iş elan etmək və dövlət nəzarətindən azad etmək çox asandır.

Görünür, ən problemlə sahə hökumət müşavirlərinin nazirlərə və liderlərə verdiyi məsləhətlərin vətəndaş üçün açıq olmasıdır. Bu cür informasiyalara məhdud çıxışın olması fikrinin müdafiəçiləri iddia edirlər ki, mülki qulluqçuların öz nazirlərinə verdiyi məsləhətlər səmimi və qorxudan azad olmalıdır. Onlara görə, bu cür fikir mübadilələrini ictimai fikrə gətirməklə etibar mühiti əsaslı şəkildə zədələner, nəticədə, effektiv qərar qəbulu prosesi pozular. Bu dəlillərə dayanaraq, adətən, rəsmi sənədlər informasiya azadlığı prinsipinin tələblərindən uzaq tutulur. Bu dəlillərin cəlbədicə görünməsinə baxmayaraq, belə informasiyaları aşkarlayan ölkələr nəticədə çox az problemlə üzləşir, eləcə də beynəlxalq korrupsiya sorğularında yüksək yer tuturlar. [21]

MÜNAQİŞƏNİN MEYDANA GƏLDİYİ HALLAR

İnformasiyaya münasibətdə münasib hüquqi haqq əldə edildikdən sonra, münaqişə baş verdikdə maraqların toqquşmasını necə həll etmək olar? Hansısa vətəndaş, yaxud jurnalist informasiya xahişi ilə müraciət etdikdə necə ola bilər ki, ictimai maraqların əksinə siyasi maraqlar üstünlük qazansın?

Bəzi ölkələrdə nazirlər informasiya əldə etmək xahişlərini rədd etmək iqtidarındadırlar. Aydın ki, heç bir nazir bu haqqa sahib olmamalıdır, çünki bu imtiyazdan asanlıqla sui-istifadə etmək olar. İnformasiyanın verilməsindən imtina dəqiq surətdə qaydalarla müəyyən edilməlidir. Nazirin, ya hansısa departamentin narahatçılığına səbəb ola biləcək informasiya heç cür gizlədilə bilməz. İnformasiyanın ərizəçiyə daxil yoxdur. Yaxud bu informasiyanı ərizəçi, ya da media “düzgün başa düşməz” bəhanəsilə nazirlər informasiyanın aşkarlanmasının qarşısını ala bilməzlər. [22]

Bəzi ölkələrdə informasiya üzrə müstəqil komissara, ombudsmana, apellyasiya orqanına müraciət etmək olar. İnformasiyanın aşkarlanması haqqında zəmanət ya göstərilən nazir tərəfindən qəbul edilir, ya da apellyasiya məhkəməsinə göndərilir. Bəzi hallarda apellyasiya orqanları rədd cavabı vermiş nazirdən əvvəlki qərarını dəyişdirmək xahişindən başqa bir şey edə bilməz. Üstəlik nazir bundan imtina etsə, onun məhkəməyə yenidən müraciət etmək ixtiyarı yoxdur. İdarəçilik sistemləri fərqlənə bilər, amma, adətən, məmurun özünü hakim kimi aparması maraqların toqquşmasını məqbul şəkildə həll etmir.

İNFORMASIYA KAMPANIYALARI VƏ HESABAT MATERIALLARI

İnsanlar haqqı çatdığı informasiyanı hər dəfə xahişləmi almalıdır? Bir baxışa görə, dövlət orqanları kiminsə informasiya üçün onlara müraciət etməsini gözləməməlidir. Onlar elə bir sistem yaratmalıdırlar ki, insanlar istəmədən belə əhəmiyyətli informasiyanı əldə edə bilsinlər. Belə pozitiv addımlar, departamentlərin passiv şəkildə ərizələrin yığılmasını gözləməsinə nisbətən daha səmərəli ola bilər.[23] Bu, həmçinin o deməkdir ki, informasiyanın vətəndaşlara sadə və mənalı xəbərlər formasında ötürülməsi, onun səliqəsiz şəkildə İnternet sahifəsində qalaqlanmasından daha faydalı ola bilər. Əhəmiyyətli xəbərlərin hazırlanması yarım-həqiqətlərlə manipulyasiyanın da qarşısını ala bilər. Bu cür strategiya məhdud resurslara malik hökumətlər üçün xüsusilə faydalı ola bilər. Dövlət idarələrinə informasiyanın ötürülməsi, fərdi xahişlərə əməl etmək üçün işçilərin vaxt sərf etməsini xeyli azaldar və vətəndaşlar hiss etmədən bilmədikləri haqqları barədə daha çox şey öyrənə bilərlər. [24]

İnformasiyaya daha artıq çıxış üçün mübarizə aparanda, eyni zamanda təkmilləşmiş hesabat üçün də kampaniya aparılmalıdır. Xaotik və şübhəli informasiyaya çıxışın elə də böyük əhəmiyyəti yoxdur. Sənədlərin sistematik, mükəmməl və etibarlı şəkildə saxlanması şərtidir. Etibarlı dövlət mühafizə sisteminin olması vacibdir. Eyni qaydada, sənədləşmə aparmadan qeydiyyat işini yaxşı təşkil etmək mümkün deyil, vakuumda isə korrupsiya çiçəklənir. Baş arxivçinin rolu durmadan artır. Əvvəllər əhəmiyyət verilməyən bu məmura getdikcə hesabat işlərinin kilid şəxsi kimi yanaşılır. Arxivçinin sənədləşmə işlərinin pis idarəçilik və korrupsiyanın aşkarlanmasında böyük rolu ola bilər. Təəssüf ki, onların vəzifəsi aşağı rütbəli iş sa-

yılır və işləri pis təchiz edilir. Görünür, baş arxivçiyə konstitusiyaya uyğun olaraq Ali Məhkəmənin hakimi, ya da müstəqil maliyyə müfəttişinə verilmiş mühafizəyə bərabər mühafizə verilməlidir.

Hökumətlər daha şəffaf olurlar və islahatçılar dünyanı məhz bu cür də qəbul etməlidirlər. Köhnə sənədlər o qədər xaotik ola bilər ki, onlarla iş vaxt itirməkdən başqa bir şey olmaz. Həqiqətən, 2002-ci ilin aprelində, İnformasiya Azadlığı Haqqında Qanunun qüvvəyə mindiyi Meksikada bir hesabatda deyildiyi kimi, "əhəmiyyətli toplantıların protokolları bilərəkdən ictimaiyyətdən gizlədilir, ona görə də əsas qərarların necə qəbul edilməsi haqqında rəsmi sənəd, demək olar ki, yoxdur. Bir sıra hallarda rəsmi protokollar məhv edilmiş, ya da işdən çıxmış şəxs onu özü ilə aparmışdır". [25]

Belə hallarda vətəndaşların yenidən əldə etdikləri haqlara ümidlərinin itməməsi üçün keçid posedurlarının olması çox vacibdir. Pis protokol təsərrüfatından islahatları dayandırmaqda bəhanə kimi istifadə etməkdənsə, bu işə yenidən başlamaq daha yaxşıdır. Mövcud informasiya sistemlərinin inandırıcı sənədlər verməyə qadir olmadığı sahələrdə informasiyaya çıxış haqqı dəyişdirilməməlidir.

Hansı kursun qəbul edilməsindən asılı olmayaraq verilmiş informasiyanın təkmil, birbaşa və aydın olması qaydası qəbul edilməlidir. Bir qayda olaraq islahatlara qarşı xərclərin çoxluğu dəlili qoyulur. İnformasiya üçün müraciət edən şəxs cavabın hazırlanmasına çəkilən xərci ödəməlidirmi? Ödəmələdirsə, onda onun limiti varmı? Aydındır ki, yüksək tarif tələblərin qarşısını alır, bununla bütün işi batıl edir. Xoşbəxtlikdən, hökumətlər anlamağa başlayırlar ki, aşkarlığa çəkilən xərclər özünü doğruldur. Bundan başqa, uyğun qanunların harada qə-

bul olunmasından asılı olmayaraq tələblərin yerinə yetirilməsi qarşısında nominal tariflər qoyulmalıdır.

İNFORMASIYA VƏ ÖZƏL BÖLMƏ

Özəl bölmənin də tam və inandırıcı dövlət informasiyasına, xüsusilə, bəzi ölkələrin İnternetdə yerləşdirməyə başladığı dövlət tədarükü qaydalarına böyük ehtiyacı var.[26]

Özəl bölmədə saxlanılan informasiyanın dövlət bölməsində tətbiq edilənlərdən fərqli mülahizələrlə idarə olunmasına baxmayaraq, informasiyanın müəyyən kateqoriyaları istehlakçılara, təchizatçılara və işçilərə çatdırılmalıdır. O, ərzaq mallarından tutmuş biznes sənədlərində, peşəkar audit və maliyyə xidmətlərindən tutmuş şəxsi iş qovluqlarınadək ola bilər.

Toplum özəl vahidlərin ictimai funksiya daşdığı, yaxud ənənəvi dövlət funksiyasının özəlləşdiyi hallarda daha artıq hesabat istəməkdə haqlıdır. Özəl agentliklərin ictimai hesabatlarının dumanlı şəkildə tərtibinə icazə verilməməlidir. Əksinə, vətəndaşlar dövlət-özəl müəssisənin fəaliyyəti barədə daha artıq informasiya əldə etmək haqqına sahib olmalıdır, nəinki tamamilə özəl bölməyə məxsus olan müəssisənin. Hər şeydən əvvəl, dövlətin maliyyələşdirdiyi fəaliyyət vergi verənlərin vəsaiti hesabına edilir.

Vətəndaşlar, təqaüd fondları və sığorta şirkətləri dövlət siyahısında olan korporasiyalardan doğru-dürüst maliyyə informasiyalarının alınmasına ümid etməkdə haqlıdırlar. Özəl bölmənin auditorları öz funksiyalarını, yüksək vəzifəli menecerlərin görülən işin müqabilində bonus və edən dar məqsədlərinə uyğun şəkildə deyil, korporasiyalardan-auditin obyektindən ası-

lı olmadan və dövlət maraqlarını nəzərə almaqla yerinə yetirməlidirlər. Onların hazırladığı maliyyə hesabatlarından vətəndaşın rifahı çox asılıdır. Bu peşəkar insanlar, audit aparılan kompaniyaların maliyyə baxımından sağlamlığının həqiqi mənzərəsini yaradan informasiyanı təmin etməklə ictimai funksiyaları yerinə yetirirlər. [27]

Böyük korporasiyalar ictimaiyyətin əsaslı narahatlığını başa düşməyə başlamışlar və bəzi hallarda informasiya siyasətinə çıxışı təmin etməklə ona cavab verirlər.[28] Həqiqətən, cəmiyyət qarşısında özəl bölmənin hesabat verməsi xeyli dərəcədə korporativ sosial məsuliyyət hərəkətinin genişlənməsindən asılıdır.

MƏDƏNİYYƏTDƏ DƏYİŞİKLİKLƏR

Aşkarlığın faydası başa düşülsə də, öz işlərini konfidensial şəkildə görməyə adət etmiş məmurlar, informasiyaya çıxış haqqına malik olan vətəndaşları özləri üçün təhlükə sayırlar.

Mədəniyyətin özündə – hökumətin ən gənc əməkdaşından tutmuş məsuliyyətli nazirədək - dəyişikliklərin olması gərəkdir. Təlimlər və rəhbərliyin nümunəsi vasitəsilə vəzifəli şəxslər başa düşəcəklər ki, informasiyaya çıxış praktikasını tətbiq etməklə idarəçiliyin keyfiyyəti xeyli artacaq. Belə bir siyasət dövlət bölməsinin – cəmiyyətə xidmət bölməsinin əxlaqını formalaşdırır, işdən zövq almaq hissini artırır, xidmət etdikləri və içərisində yaşadıkları icmanın dövlət qulluqçularına etibarını gücləndirir.

QEYDLƏR

- 1 The World Bank – Governance Policy Research Working Papers: <http://econ.worldbank.org/resource.php?topic=13&type=5> See also Governance Indicators: <http://www.worldbank.org/wbi/governance/govdata2002>
- 2 UK Public Standards: http://www.public-standards.gov.uk/about%20us/seven_principles.htm
- 3 Birləşmiş Krallıqdakı komissar aşkarlığa və dövlət təyinatlarının dürüslüyünə nəzarət edir (baxın <http://www.ocpa.gov.uk/index2.htm>). Yerli hakimiyyət orqanları səviyyəsində son illərin aşkarlıq təcrübəsinə örnək kimi Birləşmiş Krallığın Modern Local Government in Touch with the People (İnsanlarla təmasda olan müasir yerli hakimiyyət orqanları) adlı proqramını göstərmək olar. (http://www.odpm.gov.uk/stellent/groups/odpm_localgov/documents/page/odpm_locgov_605468.hcsp). Yeni etik çərçivədə şuralar yeni aşkarlıq mədəniyyətinə malik olmalı, yeni Şura Üzvlərinin Davranışının Model Kodeksi adlı yeni proqram əsasında hesabat verməyə hazır olmalıdırlar. Bu kodeks tələb edir ki, İngiltərədə yerli hakimiyyətin seçilmiş şura üzvləri vəzifələrini icra edən zaman özlərini ən yüksək davranış standartlarına uyğun aparsınlar.
- 4 Məsələn, baxın: the Estonian Public Service Act (<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/NISPAcee/UNPAN007216.pdf>).
- 5 Transparency International Source Book 2000: <http://www.transparency.org/sourcebook/00-foreword.html>
- 6 Rec. (2002)2 Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi rəsmi sənədlərə çıxış haqqında üzv dövlətlərə: http://cm.coe.int/stat/E/Public/2002/adopted_texts/recommendations/2002r2.htm. Birlik ölkələrinin bu məsələdə mövqeyi haqqında baxın Open Sesame: *Looking for the Right to Information in the Commonwealth* – bir qrup QHT tərəfindən hazırlanmış the Commonwealth Human Rights Initiative adlı hesabatdır (2003): http://www.humanrightsinitiative.org/publications/chogm/chogm_2003/default.htm.
- 7 Article 19 informasiya azadlığı haqqında model qanun təklif edir. Baxın: <http://www.article19.org/publications/freedominfo/>
ABŞ İnformasiya Azadlığı Qanunu bu tip qanunlar üçün ən açıq nümunədir. Baxın: http://www.epic.org/open_gov/foia/us_foia_act.html; Avstraliyanın 1982-ci il tarixli Birliyin İnformasiya Azadlığı Qanunu http://www.comb.gov.au/publications-information/freedom_information.htm; İrlandiyanın İnformasiya Azadlığı Qanunu (1997) <http://www.finance.gov.ie/viewdoc.asp?DocID=837>; Bu mövzuda Yaponiyanın ilk qanunvericiliyi haqqında baxın <http://www.freedominfo.org/analysis/japan1/>.
- 8 Baxın: Anne Marie Goetz and Rob Jenkins, “Hybrid Forms of Accountability” Citizen engagement in institutions of public-sector oversight in India”, *Public Management Review* Vol. 3 Issue 3 2001 pp 363-383. Həmçinin Rob Jenkins and Anne Marie Goetz, “Accounts and Accountability: theoretical implications of the right-to-information movement in India”, *Third World Quarterly*, Vol. 20, No. 3, pp. 603-622.
- 9 İsveç hökuməti son vaxtlar “A Government in the Service of Democracy” (Hökumət Demokratiyanın Xidmətində) adlı proqram çərçivəsində “Open Sweden”-ə başlayıb. Bu proqramın məqsədi demokratiyanın fundamental prinsiplərinin, hüquq dövləti və səmərəliliyin milli hökumətin və 150 İsveç idarəçiliyi orqanının fəaliyyətində əsas olduğunu göstərməkdir. Daha artıq aşkarlığa ehtiyac İsveçin 21 əyalət şurası və 289 bələdiyyəsi üçün prioritet əhəmiyyət daşıyır. Bunun nəticə-

sində Open Sweden, milli səviyyədə, qraflıq şurası və bələdiyyə səviyyəsində təmsilçilərin iştirak etdiyi müştərək aksiyanı özündə cəmləşdirir.

- 10 Brazilian Constitution, Article 5, Item 33. Yeni Zelandiyanın 1982-ci il tarixli Rəsmi İnformasiya Qanununda da belədir. Bu qanun 1951-ci il tarixli Rəsmi Sirlər Qanunundakı məxfilik prinsipinə yenidən baxdı və onu ləğv etdi.
- 11 1982-ci il tarixli Yeni Zelandiyanın Rəsmi İnformasiya Qanununa baxın: http://www.legislation.govt.nz/browse_vw.asp?contentset=pal_statutes
- 12 İnformasiya Proqramına çıxış (<http://www.aipbg.org/library/laws/apia.htm>). Həmçinin bu sorğu kitabına da baxın How to Get Access to Information: Citizen's Guide (<http://www.aip-bg.org/handy.htm>).
- 13 Privacy International'dən David Banisarin bu işlərə yardımı minnətdarlıqla qeyd edilir. Privacy International haqqında həmçinin bu İnternet səhifəsinə <http://www.privacyinternational.org/> və Article 19 haqqında <http://www.article19.org/> baxmaq olar.
- 14 Article 19 İnformasiya Azadlığı Qanunu sahəsində bu modeli təklif edir: Bax: <http://www.article19.by/publications/freedominfolaw/>
- 15 25-32-ci bölmələr.
- 16 Rec. (2002)2 Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi rəsmi sənədlərə çıxış haqqında üzv dövlətlərə: http://cm.coe.int/stat/E/Public/2002/adopted_texts/recommendations/2002r2.htm.
- 17 Zimbabve açıq liberal başlıqla olduqca repressiv maddələr toplusundan ibarət iki yanaşmanı bir qanunda birləşdirib. 2002-ci ilin iyunun 17-də Britaniyanın Daily Telegraph qəzeti bu qanuna görə müəyyən edilmiş lisenziyaya görə ödəmələri "açıq-aydın təhqir" kimi qiymətləndirmiş və onlar güman ki, beynəlxalq xəbər agentliklərini Zimbabvedəki əməliyyatlarını dayandırmağa təh-

rik edəcək. BBC kimi agentliklər artıq buranı tərk etmişlər.

- 18 Sinqapurun *Business Times* qəzetinin redaktoru başqaları ilə birlikdə ölkənin Rəsmi Sirləri haqqında Qanuna əsasən "ilkin" ÜMM üzrə rəqəmləri – son iqtisadi inkişafı göstərən ilkin hesablamaları – rəsmən nəşr olunanadək çap etdiyinə görə məhkəməyə verildi. Londonda yerləşən *Economist* həftəliyin bu məhkəmə prosesini şərhə Sinqapur hökuməti ilə toqquşmaya səbəb oldu, nəticədə *Economist*'in Sinqapurda yayımı azaldıldı. Baxın: "Newspapers: a ban is not a ban unless restricted" by Francis T. Seow (former Solicitor General of Singapore), presented at an April 1998 conference on "The Limits of Control: Media and Technology in China, Hong Kong and Singapore" at University of California at Berkeley's Graduate School of Journalism. (www.sfdonline.org/Link%20Pages/Link%20Folders/Press%20Freedom/seow.html).
- 19 "Hollow victory reflected in paltry damages", *The Times* of London (UK), 29 March 2002: "*The Mirror* göstərməkdə haqlı idi ki, [supermodel Naomi Campbell] narkoman olmadığını və müalicə almadığını dediyi vaxt yalan danışdı. Lakin qəzet həssas özəl məlumatı çap edəndə ağ elədi"... "Tərəqqi universal xarakter daşımır, necə ki, Zimbabvenin qanunları prezidentin tənqidini qadağan edir".
- 20 "Public Fraud Initiative," *The Guardian* (UK), 18 June 2002: "Saxta hesabatda ictimai ehtiyaclar üçün özəl vəsait vergi ödəyicilərinin cibinə girmək kimi görünür..."
- 21 Skandinaviya ölkələri və Yeni Zelandiya korrupsiyanın aşağı səviyyəsinə görə beynəlxalq rəy sorğularında ən yüksək yerləri tuturlar.
- 22 New Zealand State Services Commission, 1995.
- 23 Hazırda Britaniyada yerli hakimiyyət orqanları qarşısında bu tipli tələblər qoyulur. Baxın:

Standards Board for England at www.standardsboard.co.uk/guidance/guidance_index.htm.

- 24** Məsələn, İndoneziyada Dünya Bankı həyata keçirilməkdə olan layihənin detalları olan lövhələrin qoyulmasını tövsiyə edib. Yerli icma bununla prosesini izləyə bilər. Baxın: Jenkins and Goetz. Həmçinin baxın: Anne Marie Goetz and Rob Jenkins, "Hybrid Forms of Accountability" Citizen engagement in institutions of public-sector oversight in India", *Public Management Review* Vol. 3 Issue 3 2001 pp 363-383. Həmçinin Rob Jenkins and Anne Marie Goetz, "Accounts and Accountability: theoretical implications of the right-to-information movement in India", *Third World Quarterly*, Vol. 20, No. 3, pp 603-622.
- 25** *The Washington Post* (USA), 1 May 2002.
- 26** Cənubi Koreyanın Seul şəhərindəki OPEN sistemi buna yaxşı nümunədir: www.transparency.org/building_coalitions/public/local_government/projects_topic/procurement.html. Həmçinin Kolumbiya hökumətinin İnternet sahifəsinə baxın: <http://www1.worldbank.org/publicsector/egov/>

colombiaportal_cs.htm. Ölkə prezidenti dövlət orqanlarının hamısının İnternet sahifəsi açmalarına göstəriş vermiş, on-line rejimində biznes işlərinin aparılmasını tapşırırmışdır.

- 27** 'Belə görünür ki, etik göstərici – təkəcə öz müştəriləri qarşısında daşdığı məsuliyyət deyil, ümumiyyətlə, insanlar qarşısında daşdığı məsuliyyət məsələsi ortaya çıxmadı...' Peter Martin. 'Accountants' Moral Duty', *Financial Times* (UK) 17 January 2002. Həmçinin baxın: *Financial Times* (UK), 5 March 2002.
- 28** Belə bir təşəbbüs NIREX-dən (www.nirex.co.uk/publicn/guide.htm) – "radioaktiv tullantıların idarə olunması üzrə təhlükəsiz və ekoloji baxımdan məsuliyyətli qərarların hazırlanmasına çalışan" bir korporasiyadan gəldi. Onun İnternetdə yerləşdirilmiş "şəffaflıq siyasəti" korporasiyanı "aşkar siyasət" yürütməyə məsul edir; o həmçinin fərdi xahişlərə cavab verməyə çağırır və müstəqil nəzarət qrupunun ekspertlərinə müraciət haqqını nəzərdə tutur.